

שער נעול

עירי גם הוא, חדש, גלמי, אך שלא כסטודנט החלוש הוא חש בקיבוץ את ביתו ורואה בו גאולה ודרך לעצמו ולאחרים. אך גם אליהו הסניטר, שוויתר על כל האמביציות, מאבד עצמו לדעת. אשקת עולמו נתמוטטו עם אכזבתו מהקיבוץ כצורת חיים הגואלת את היחיד, באשר הוא יחיד וזקוק לאחיה מעבר לתקנון השיתוף הרשמי.

בכו דק, לירי ונוגה מקשר מלך בין שתי הדמויות המנוגדות זו לזו ועושה אותן לישוח שכפילותה היא אחדותה: לב האדם שאינו עוצר להיות בחלל ריק של עצמו, אם לא זכה למתנת-אלוה של עולם פנימי רוחני משל עצמו, שהוא ונה שלם ועשיר עד כי משותרר הוא לחלוטין מן התלות בוולתו.

ואולי מסיבה זו, כדי לשכנע עצמו כי גם חירות נפשית זו תיתכן, ללא קשר במסגרת החיים החיצונית — הביא דוד מלך בסיפורו שאין דמויות תיז "ביוגרפיות" הקשורות עם שמות אנשים מוכרים, דמות-אשה שניתן להבחין בה בנקל שם מוכר ואדם חי ממש: את "ישע סמפסון ז"ל, הנכה המופלאה שעלתה לארץ-ישראל מארצות הברית, חיתה בירושלים וברחובות, הצטרפה לגבעת ברנר, והקימה בכספה בקיבוץ זה את בית-ההבראה הצמחוני שנושא את שמה: "בית ישע". ב"שער נעול" שמה: יוספה מאסטר.

ביריעת החיים הקיבוצית מופיעות כמובן גם דמויות נוספות, כולן מעוררות היטב בקרקע הנוקשה של חייהן החדשים. אברהם חן המעמיק והמפוקח עד לידי תוגת לב עמוקה, ויש"אל — שהוא משול לאחד מל"צ הצדיקים: רות היפה שנפשה צחיחה מרים הזיתנית שכל תוכן חייה באהבה שבינה ובין בעלה ישראל, ופרומה הרפתגנית המסורבלת בשר, שהיא האחת והיחידה החושקה ומפוקחת את משה מאוחד עלוב-הדמות, ודבקה בו בתערובת רחמיאם ויצרי אשה מתפרעים.

* * *

ברם, לא פסיפס הדמויות, שכל אחת מהן נטועה במקומה — מעורר את עיקר הענין ב"שער נעול", כי אם האקלים האנושי המקובץ שהן יוצרות ביחסיהן ההדדיים, והיחסים הם מין מגע "צנטרוסוגלי": מר-זו אחד ומאוחד, ועם זאת מתפרד ומתחמק ובצורה מודגשת דוקא, מפני אותה מסגרת של-צוותא, המאנסת להתחכך גם באדם שאינו אהוד עליך ובזמן שאינך פנוי לכך.

פרט לדמותה של יוספה מאסטר (רק שמה שונה), אין אנו יודעים אם נאחו דוד מלך בעלילה עובדתית בפילת-דראמה אנושית של שני אנשי-שיים מקופחי-גורל, שחיו בקיבוץ בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה. כסיכום השקפתו של מלך על דרך חייו נשמעים לנו המלים ששם בפיה של יוספה מאסטר אל משה מאוחד: "האדם החלוי בחברה צפוי תמיד לפי זד הבדידות, המסוגל להיות לבדו אינו גלמוד — חפשי הוא ואין שום אימה עליו".

לא ניכר בו ב"שער נעול" מאמץ לסטיליזציה אישית ואין בו ליטוש ספרותי מבריק. מבחינה זו אפור הסיפור, אף רופס לפרקים. אך התירחו של מלך אל מעבר לקליפות חיצוניות, תוך שאמץ לחדור אל תוכם של האנשים ולפענח בהם מרכז-הכובד המפעיל את חייהם — חתירה כנה זו עושה את "שער נעול" לאחד הספרים המעניינים שהופיעו בספרות העברית על הקיבוץ ונוף חייו.

אתה פרשת חיים עלומה המגוללת ב"שער נעול" (°), כשהיא מוקפת מסגרת-חיים ארץ-ישראלית מוכרת, פרשה שלכאורה היא ריאליסטית-חייתית ועם זאת שזורה כולה וידיים וסיכומים — בגרותו הספרותית של דוד מלך ניכרת בה, בגרות עצמה תוך בדידות הסופר כאיש קיבוץ דוקא, מאז עלה לארץ ועד היום, שנים ארוכות שהן כימי דוד.

יתר וזשבא לספר "שער נעול" על אחד לאי-צלחה, משה מאוחד, המהפש בקיבוץ היאחזות לנפשו המסולטלת, נתח לסנינו המספר את השער לעול-מו-שלו, ותוך כדי שנצמד היטב לנוף הייחודי של ביתו הקיבוצי — חרג מד' אמותיו הלוקאליות ומאמתותיו המוסכמות (שכבר אינן מוסכמות מזה שנים רבות), אך לא מתוך הזלזול ולא מתוך האכזבה מעלה "שער נעול" מערומי אדם שהווי קיבוצי אינו בא לשנותם; האספקלריה של האדם כמו-שהוא, העולה על מסגרת חיים, אף כשזו מותנית ביעוד שבא מתוך בחירה הפשית — אספקלריה זו מערסיקה את ד. מלך הסופר, והיא גם שעושה את ספרו החדש ליצירה בשלה, כנה ומאלפת.

משה מאוחד, סטודנט שלא מן המניין על הר-הצופים, דל גוף ומנוחך בהופעתו, נושא בקרבו שלתבת של מאויים אישיים ורואה עצמו קרוי להנחיל לבריות את הורתו של "הספר-לוסוף-האלוהי" שפינוזה, תורה שבאה להאציל "אהבה שכלית" לאדם, ותוך כדי כך ימצאו לו השלוח והאושר, כמיהת זו למצוא "כתובת" לעצמו ע"י היזבקות בחורת שפינוזה הלכה למעשה, ולא רק כפרשנות אקדמאית שנתקת את משה מאוחד מן האוניברסיטה הירושלמית, אחרי ויכוחים בלתי פוסקים עם הפרופיסור שלו לפילוסופיה (ולאחר שנכשל כשלון צורב בגילוי אהבתו לאשתו של הפרופיסור).

עירי, דולק מלגו, אך עלוב מלבר, מגיע הסטודנט העני לקיבוץ בעמק יזרעאל, לא במקרה הגיע לקיבוץ זה דוקא. אברהם חן, אחד מחברי הותיקים של קיבוץ זה מושכו בכוח "המאמרים שהוא מפרסם מדי פעם בספרות הפועלית", ונמצאו רעיונותיו של חן, תואמים את רעיונותיו של מאוחד בהפסותם השפינוזיסטית שלו.

על רקע קלוש זה רקט דוד מלך סיפור ארץ-ישראלי מקורי ומגובש. משה מאוחד לא שלח שרשו בקיבוץ, והאשמה בו ובאנשים הסובבים אותו, הבדידות אותה דימה להפיג בחיי הקמץ גאתה דוקא שם, מפני שבקיבוץ נתחן כל אחד לעצמו עוד יותר מאשר במסגרת חיים שיגרתית, וחבריו עיניים לא רק מן העבודה הרכה בשדה, כי אם גם מצורת-החיים התובעת מאמץ ומיבחן בלתי פוסקים במגע עם הזולת, המגבירים מדעת ושלא מדעת — את דבון האדם לברוח אל עצמו ולהתייחד עם עצמו. מסגרת חיים סבוכה זו, שפניה מהיירות-מלציגות לזר, הגקלע לתוכה, לא היתה לפי כחותיו של משה מאוחד. כשלונו האישי גם כאן הזכילו להתאבדות, או כפי שאמר לעצמו בלוג מר כלפי טבעו: "אינך יכול אלא שתעורר תשומת לב גם בשעתך האחרונה: משה מאוחד אינו מסתלק אלא בדפיקה עזה על הדלת..."

במקביל לדמותו הנרה של האורח, מעלה מלך דמות אחרת, מנוגדת לזו של משה מאוחד האינטלקטואלי השר-אפני, זהו אליהו הסניטר, מראשוני חברי הקיבוץ ומנאמני הגדולים.

(°) "שער נעול" מאת דוד מלך, עם עובד, הספרית לעם, ת"א.